

Janja Žitnik

Većkulturna Slovenija: položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru

Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 2008, 314 str.

Dr. Janja Žitnik Serafin priznata je stručnjakinja na području znanosti o književnosti. U Institutu za slovensko izseljenstvo unutar Znanstveno raziskovalnog centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti već se četvrt stoljeća bavi znanstvenim istraživanjem slovenske iseljeničke književnosti i kulture te vodi brojne projekte. Osim znanstvenih članaka i drugih stručnih priloga koje je objavila u Sloveniji i inozemstvu, autorica je više zapaženih monografija s tog područja. Bila je urednica znanstvenog časopisa *Dve domovini/Two Homelands* koji izdaje spomenuti Institut. U posljednjih nekoliko godina intenzivno proučava i migrantsku književnost i kulturu koja nastaje unutar Slovenije. Ova je knjiga najznačajniji rezultat njezinih novijih istraživanja.

Riječ je o prvoj monografiji koja bi, kako već sam naslov i kratki opis knjige najavljuje, trebala iscrpno predstaviti književnost useljenika, položaj njihove kulture u Sloveniji te odnos koji se pritom uspostavlja između njihovih jezičnih i nacionalnomanjinskih zajednica te većinskoga slovenskoga kulturnog i društvenog miljea. Autorica u prvom poglavlju daje sažeti prikaz mjesta i položaja slovenske iseljeničke književnosti u matičnoj slovenskoj kulturi, slovenskoj povijesti književnosti i slovenskome školstvu. Taj je pristup izabrala zbog svoga odličnog poznavanja slovenske manjinske književnosti i kulture izvan Slovenije, kao i zbog mogućnosti uspoređivanja s nacionalnomanjinskom kulturom i knji-

ževnošću koje stvaraju doseljeni pojedinci kao pripadnici neslovenskih zajednica u Sloveniji. Čini se da su obje spomenute skupine razloga metodološki navele autoricu da predstavljanjem slovenske iseljeničke književne scene u svojoj knjizi izloži široku i kompleksnu tematiku.

Zrealnu sliku tih dvaju blokova književnosti i kulture, njihovih kontekstualnih društvenih položaja te mjesta i uloge njihovih protagonista, dakle s jedne strane u okviru slovenske iseljeničke realnosti, a s druge u sklopu imigrantske društvene zbilje u Sloveniji, daje u knjizi kroz odvojena poglavlja. I taj se pristup metodološki može činiti prezahtjevnim jer dosad još nije provedeno nijedno cjelovitije istraživanje imigrantske kulture i imigrantske književnosti koje su nastajale i nastaju u Sloveniji. Komparativnoj studiji trebalo bi prethoditi šire empirijsko istraživanje s obzirom na to da je u pogledu tzv. alohtone kulture u Sloveniji ostalo ipak još dosta toga, i u ovoj knjizi, nepredstavljenoga. Usto se kultura i književnost tzv. autohtonih stvaralaca iz Slovenije, izvan Slovenije ogleda na, doduše uvjetno rečeno, široj razini, tj. u obliku slovenske emigrantske kulture i književnosti, a pritom je načelno, i bez objašnjenja, ispuštena iz vida elaboracija emigrantskog stvaralaštva pripadnika tzv. autohtonih nacionalno manjinskih zajednica iz Slovenije (barem Talijana i Mađara kao pripadnika službeno priznatih manjina u sadašnjoj slovenskoj državi). Isto tako, autorica ne zahvaća cjelokupnu kulturnu i književničku useljeničku populaciju, koju je inače moguće zapaziti kroz javno djelovanje njezinih protagonista na slovenskoj društvenoj sceni, pa izostaju pojedini stvaraoci raznorodnog etničkoga neslovenskog podrijetla. Ne spominje se ni prilog raznovrsnosti kulture u Sloveniji koji već godinama daju primjerice pripadnici organiziranih drugih rasno-etnič-

kih malobrojnih populacija, poput udruženja Afrikanaca ili Arapa.

Smisao ovih uvodnih napomena nikako nije osporiti važnost ove monografije, koja se uglavnom ograničava i usredotočuje na dvije osnovne stvaralačke populacije. Prvu čine pripadnici etnički slovenske emigracije, a drugu pripadnici najbrojnijih etnički neslovenskih manjina u Sloveniji. Ovi potonji i njihove kulturne zajednice i društva u Sloveniji središnja su tema istraživanja i analize u knjizi. Uglavnom je riječ o pripadnicima naroda bivše Jugoslavije, Albancima, Bošnjacima/Muslimanima, Crnogorcima, Hrvatima, Makedoncima i Srbima, koji su se raspadom države iznenada našli u Sloveniji u objektivnoj manjinskoj društvenoj poziciji i situaciji. Ukupno čine više od desetine cjelokupne populacije u Republici Sloveniji. Što je s njihovom kulturom i književnošću u Sloveniji? Upravo na to, dosad zanemareno pitanje, odgovara ova knjiga.

Autorica najprije predstavlja predmet istraživanja s kratkim osvrtom na već objavljene rezultate drugih istraživanja te opravdano ustvrđuje da su ona bila drugačije koncipirana i sa stajališta koncepta »višekulturne Slovenije« parcijalna i jednostrana, no za njezin pothvat ipak značajna. Zatim govori o svojim teorijskim ishodistima: polisistemskoj teoriji Even-Zohara i razumijevanju književnosti u međukulturnom položaju koje je razvila Meta Grosman. U prvi plan ističe potrebu jednakovrijednog uključivanja emigrantske i imigrantske književnosti u »korpus slovenske nacionalne književnosti« te objašnjava da je u ovoj knjizi ne zanima u prvom redu literarna analiza, već uloga beletristike pri stvaranju kulturne slike i položaja koji iseljenički i doseljenički autori te njihovo stvaralaštvo imaju u Sloveniji. Iz općih metodoloških objašnjenja doznajemo i da se najznačajniji dio terenskog

istraživanja odnosio na anketu o kulturnom položaju doseljenika i njihovih potomaka u Sloveniji. Iako upotrebljava statističke i neke druge kvantitativne pristupe, autorica napominje da je pretežni dio istraživanja zasnovan na kvalitativnim metodama. Kraći odjeljak posvećuje terminološkim objašnjenjima kojima korektno utemeljuje svoju upotrebu određenih izraza i sintagmi u knjizi. Unatoč tome ostaje otvoreno više terminoloških dvojbi svojstvenih slovenskoj teorijskoj produkciji na području nacionalnih pitanja, pa će biti potrebno otvoriti stručnu debatu o njima. Upitnost terminološke upotrebe riječi poput *narod*, *naroden*, *nacionalen*, *Slovenec*, *zamejstvo* i još nekih zasigurno nije tek akademske prirode, već može imati itekako relevantne implikacije u različitim sferama društvenog života. Valja spomenuti barem jedan konkretan primjer, koji ističe i sama autorica: u kontekstu poimanja etničkih manjina među istraživačima u Sloveniji izričito je sporna konotacija pojma/termina *avtohtonost*.

Središnji dio knjige podijeljen je na četiri poglavlja. Prvo se odnosi na slovensku iseljeničku književnost, za koju je u čestoj upotrebi i pridjev *zdomska*¹. Poznato je da je to stvaralaštvo posljednjih desetljeća u

¹ Hrvatski jezik ne poznaje pridjev analogan slovenskome *zdomski*, koji je već desetljećima prisutan u slovenskoj usmenoj i pisanoj komunikaciji. Izrazi *zdomci*, *zdomski*, *zdomska* označuju slovenske iseljenike koji su prvobitno tek privremeno, uglavnom zbog ekonomskih razloga, napustili domovinu, uz vlastitu uvjerenost i očekivanje njihove društvene okoline da će se uskoro ili jednom, prije ili poslije, vratiti u domovinu. Iako relacija između namjere i njezina ostvarenja u Sloveniji nikad i nije istraživana, nepobitna je činjenica da je većina onih koji su otišli kao *zdomci* ostala u emigraciji, te su poprimili sva obilježja karakteristična za klasične iseljenike. Na hrvatski bi se ta riječ mogla prevesti kao *radnici na privremenom radu u inozemstvu*.

Sloveniji zaokupilo mnogo veću pozornost nego ikada prije. Tu činjenicu argumentirano i na mnoštvu primjera ističe i autorica, napominjući ipak da bi ta književnost mogla i trebala zauzeti još vidljivije mjesto kada bismo je u znatnijoj mjeri uključili »u središnje kulturne medije, znanost i prije svega školstvo«. S obzirom na značajnu istraženost slovenske književnosti i kulture, za koju su zaslužni brojni slovenski povjesničari književnosti, među njima svakako i Janja Žitnik, koja i identificira neke najistaknutije slovenske iseljeničke autore, ovdje prostor ne dopušta čak ni navođenje tih pojedinaca bez opasnosti da se izostave neki od brojnih iseljeničkih ili *zdomskih* autora. Neki od tih autora, primjerice Lev Detel, slovenski *zdomac* koji živi u Beču, i sami su ponudili pregledne prikaze slovenske *zdomske* i iseljeničke književnosti.

U najvećem dijelu monografije autorica se bavi imigrantskom kulturom i književnošću te položajem imigrantskih populacija u kontekstu njihove kulture. Književna djela doseljeničkih autora, uz prikaz njihova društvenog položaja u Sloveniji, za potrebe knjige kao autorica posebnog poglavlja obradila je mlada, već afirmirana kolegica dr. Lidija Dimkovska. Ona daje općenitiji pregled suvremene doseljeničke književnosti u Sloveniji na dvije razine. Na prvoj tu književnost dijeli prema kriteriju manje ili više poznatih autora u Sloveniji, a na drugoj svrstava književna djela po rodu: poezija, proza, drama i esejistika. Čitatelj saznaje da među najpoznatije suvremene književnike s područja bivše Jugoslavije koji žive i stvaraju u Sloveniji spadaju Josip Osti, Ismet Bekrić, Ana Ristović, Jordan Stavrov, Ana Lasić, Lidija Dimkovska, Žanina Mirčevska, Rade Vučkovac, Nebojša Ignajtović, Vladimir Vekić i Ljuben Dimkaroski. Tek možda dva imena nisu s navedenog područja, au-

torice Stanislava Chrobakova Repar i Erica Johnson Debeljak, što neizravno upućuje na pretpostavljeni etnički kvantitativni omjer doseljeničkih populacija u Sloveniji. Među onima »manje poznatima« susrećemo Milu Vlašić Gvozdić, Josipa Bačića, Jureta Drljepana, Dušana Cunjaka, Jadranku Matić Zupančič, Marka Jovanovića, Gorana Vojnovića², Josipa Kavku, Željka Perovića i još neke. Podjela na više ili manje afirmirane autore ne doima se primjerenim rješenjem, ne samo zbog toga što su komparacije takve vrste uvijek nezahvalan posao nego i zato što su neki poznati književnici, primjerice Azra Širovnik ili Esad Babačić, posve izostavljeni. Kao zajedničku osobinu svih doseljeničkih autora, od kojih su neki već i druga generacija, Dimkovska navodi njihovu otvorenost prema akulturaciji i integraciji, udvostručnost kulturnog identiteta i nadu u višekulturnost kao aktivni suživot. Zauključuje sljedećom ocjenom »pravilnog« odnosa manjinske i većinske kulture: »Jezici kojima pišu doseljenički pisci moraju demokratski ostati njihova 'kuća bitka', a prevođenje njihovih radova demokratsko pravo na njihovo mjesto u ukupnome književnom korpusu. Povijesna je zadaća slovenske nacionalne književnosti čitati, afirmirati i integrirati književnost doseljenika u zajedničku literaturu koja neće više biti samo 'slovenska za Slovence' već i literatura višekulturne Slovenije za sve koji u njoj žive« (str. 107–108).

U sljedeća dva poglavlja autorica pretresa središnje sociološko i kulturološko pitanje doseljeničkog identiteta i doseljenička iskustva kroz prizmu integracijskih

² Goran Vojnović već je 2008. privukao veliku javnu pozornost romanom indikativna sadržaja *Čefurji raus*. Za tu mu je knjigu u veljači 2009. dodijeljena Prešernova nagrada, najznačajnije priznanje koje može primiti neki književni autor u Sloveniji.

načela. U odgovorima se oslanja na rezultate anketnoga terenskog istraživanja po brojnim slovenskim općinama. Valjano je ispunjeno 249 upitnika, no usporedba s popisom stanovništva iz 2002. pokazala je nereprezentativnost ankete unatoč relativno dobroj teritorijalnoj pokrivenosti ispitivanja širom Slovenije. »Valja uvažiti da se u popisu stanovništva 2002. velika većina druge i treće generacije izjasnila kao Slovenci, dok se u našem upitniku kao Slovenci izjasnilo tek 14 posto anketiranih« (str. 119). U analizi identitetskih aspekata autorica se najprije zadržava na međusobnim vezama doseljenika koje su rezultirale osnivanjem njihovih kulturnih društava radi održavanja vlastitoga kolektivnog identiteta. Riječ je o 60–70 društava koje su utemeljili Albanci, Bošnjaci, Hrvati, Makedonci i Srbi u mjestima svoje brojčano značajnije aglomeracije u gotovo svim područjima države. Zatim navodi niz osobnih iskustava doseljenika, dobrih i loših, u povodu doživljavanja i iskazivanja njihove etničke pripadnosti. Anketom su dobiveni i odgovori o odnosu većinskog stanovništva prema doseljenicima i njegovu mišljenju o njima, pri čemu je skrenuta pozornost na stavove nesnošljivosti i odbojnosti koje Slovenci često na razne načine pokazuju. Ističe probleme stereotipnih predrasuda, stigme, ksenofobije te barem neizravne odgovornosti države, koja status doseljenika i njihovih etničkih manjinskih zajednica u Sloveniji nije sustavno riješila od uspostavljanja samostalnosti i neovisnosti. Opravdano uspostavlja očito potreban kritički odnos prema državnim organima i institucijama, posebice Ministarstvu za kulturu, koje godinama diskriminatorno tretira manjinske zajednice u Sloveniji, primjerice dodjeljivanjem izrazito nerazmjernih sredstava za kulturne djelatnosti društvima manjinskih zajednica s područja bivše Jugoslavije. U

tom smislu zanimljive su činjenice o kojima autorica navodi konkretne podatke.

U vezi s odnosom većinskog stanovništva i većinske kulture prema imigrantskim manjinama i njihovoj kulturi autorica dosljedno provodi vlastiti metodološki proaktivni pristup te smatra da bi on trebao ovladati cjelokupnim slovenskim društvom. »Princip po kojemu bi zahtjevi društvenog prilagođavanja trebali biti uvjetovani pripadnošću (etničkoj, op. a.) manjini odnosno (etničkoj, op. a.) većini i duljinom prisutnosti na određenom prostoru, neprihvatljivi su sa stajališta ljudskih prava i načela ravnopravnosti. Usprkos tome, na žalost, malo ljudi razumije društveno prilagođavanje kao uzajamni proces« (str. 142). Kako je okosnica kulture svakog naroda njegov materinji jezik, autorica se, naravno, u velikoj mjeri bavi pitanjima javne uporabe materinjeg jezika doseljenika općenito, a posebno na razini slovenskoga školstva. U tom su pogledu iskustva ispitanika i u autoričinoj anketi uglavnom negativna. Mogućnosti izražavanja doseljenika na svome materinjem jeziku svode se ponajviše na obiteljski i uski krug prijatelja; u široj javnoj komunikaciji ta upotreba ne nailazi na razumijevanje slovenske većine. U ponekim, rijetkim slovenskim osnovnim školama učenicima imaju unutar službenoga školskoga kurikulumu mogućnost dopunske nastave ili tzv. obaveznoga izbornog predmeta i na srpskome, hrvatskom te makedonskom jeziku, no zasad to pitanje još nije sustavno riješeno. Izrazita marginalnost položaja kulture tretiranih manjinskih zajednica u Sloveniji još je znatno prisutnija u svim slovenskim glavnim medijima, i tiskanim i elektroničkim. I autoričina anketa pokazala je golemo nezadovoljstvo ispitanika takvom društvenom marginalizacijom te ujedno njihove zahtjeve za neizostavno uključivanje u sve središnje slo-

venske medije onih sadržaja koji se odnose na kulturu i život Albanaca, Bošnjaka, Hrvata, Makedonaca i Srba, koji su stalni stanovnici Slovenije te, u golemoj većini, i njezini državljani.

U ambiciji da zahvati što je moguće širi spektar vidova prisutnosti i društvene egzistencije doseljenika u Sloveniju – u što, u krajnjoj liniji, spada i široko poimani pojam kulture – autorica služeći se rezultatima svoje ankete i istraživanja drugih autora obrađuje i područja vjerskoga života te političkoga, socijalnog i ekonomskog položaja doseljenika i njihovih potomaka. Unutar društvenog sektora zapošljavanja ističe primjerice dvije stereotipne predodžbe koje, razumljivo, potenciraju i sami ispitanici: »Kao neslovenac teže nađeš posao« i »Moraš biti bolji ako želiš biti jednak« (str. 181–184).

Zadnje poglavlje knjige ima pretežno teorijski i uopćavajući karakter. Govori o dinamici kulturnoga života imigrantskih zajednica i drugdje u svijetu, o karakteristikama razvoja kulturnog djelovanja, oblicima i osobitostima kulturne djelatnosti iseljenika/doseljenika i njihovih etničkomanjinskih zajednica, o literarnoj dvojezičnosti te granicama nacionalne književnosti, koje, uz prethodnu terminološku ogradu, autorica izjednačuje s granicama naroda. Ne propušta istaknuti poznatu maksimu kako kultura sa skromnom materijalnom bazom ima za očuvanje svoje vitalnosti presudno slabije izgled od one koja je kontinuirano i u svakom pogledu znatno financijski poduprta. Među uvjetima koji određuju viši ili niži stupanj integracije doseljenika/iseljenika u suvremenu većinsku zajednicu pojedinih država, dakle integracije poimane kao u suvremeno doba identificiranog najpoželjnijeg socijalnog modela suživota većinske populacije i manjinskih zajednica, autorica nabraja niz posebnih čimbenika: od okolno-

sti koje omogućuju motiviranost manjinskih pripadnika do statusa i raznih konkretnih rješenja koje im nudi država primitka. O svim tim iskustvima, koja su podjednako važna u samorazumijevanju međusobnih odnosa etničkih manjina i etničke većine, čitatelj može naći konkretne činjenice, ali i produbljena te poticajna autoričina razmišljanja.

U zaključku Janja Žitnik podastire sažetak svojih istraživanja slovenske iseljeničke književnosti u svijetu te, u većoj mjeri, onih koja su se bavila u Sloveniju doseljenim književnicima, kulturi tamo doseljenih populacija te otvorenim pitanjima položaja njihove kulture, posebice u ogledalu stava većinskog naroda i slovenske države. Sljedeća autoričina misao odlično ilustrira središnji interes i glavni rezultat ove knjige: »Kada govorimo o poželjnoj slici Slovenije, neka to bude višetnička, višekulturna i višejezična Slovenija, to jest takva kakva ona stvarno jest (...) neka se na vanjskom i unutarnjem planu identificira prihvaćanjem, a ne odbacivanjem vlastite istinske etničke, jezične i kulturne raznolikosti« (str. 272). Knjiga Janje Žitnik pionirsko je djelo na svom području i već time dragocjena monografija koja će zasigurno biti nezaobilazna stručna literatura svih budućih srodnih istraživanja.

Vera Kržišnik-Bukić

*Inštitut za narodnostna vprašanja,
Ljubljana*